

ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОЛОГІЯ

УДК 331.5

В. Р. Сердюк, д. т. н., проф.; О. Л. Задорожна

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Вступ

Для всіх країн світу зайнятість населення в системі економічних та соціальних лоблем займає провідне місце та разом з показниками рівня життя виступає своєрідним індикатором соціальних процесів. І це зрозуміло, тому що робота для людини є джерелом доходу, можливістю реалізувати свої здібності, навички, вміння і, відповідно зайняти певне місце в суспільстві. Існування проблеми безробіття у світі є беззаперечним фактом.

Найгострішою ця проблема постає в країнах з перехідною економікою. В Україні до початку ринкових перетворень панувала повна зайнятість, безробіття не існувало навіть як соціально-економічної категорії. Це досягалося, в основному, за рахунок невисокої продуктивності праці, низького рівня заробітної плати, неефективного використання робочого часу [1].

В період переходу до ринкової економіки становище у сфері зайнятості погіршилося: скорочується чисельність населення, рівень освіти та фахової підготовки не відповідають потребам ринкової економіки, зберігається приховане безробіття, посилюється декваліфікація робочої сили, недостатній рівень зайнятості населення, який поглиблюється внаслідок подальшого вивільнення працівників з галузей економіки, збільшується чисельність безробітних, які під час недостатньої соціальної захищеності сприяють маргіналізації суспільства, поширюється «тфнізація» зайнятості, ускладнюються проблеми працевлаштування молоді, жінок, інвалідів та інших соціально-незахищених категорій населення [2].

Україна вже сьогодні зіткнулася із загрозливим для суспільства явищем — масовим безробіттям. Разом із валовим внутрішнім продуктом та інфляцією безробіття є одним із трьох важливих показників функціонування економіки. Його динаміка характеризує здатність економіки забезпечити робочими місцями економічно активне населення країни. При цьому безробіття — це не суто економічне явище, а складний економічний, соціальний і психологічний феномен, в якому тісно пов'язані багатопланові економічні соціальні та психологічні проблеми.

Ринок праці

Як відомо, структурна перебудова економіки, запровадження ринкових механізмів пов'язані з вивільненням надлишкової чисельності працівників, підвищення вимог до якості робочої сили, активізацією міграційних процесів, зростанням безробіття. Якщо у 1998 році у центрах зайнятості реєструвався лише кожен третій безробітний, то торік — уже кожен другий.

На зареєстрованому ринку праці намітилась тенденція до зниження рівня активності незайнятого населення. Чисельність безробітних громадян, порівняно з початком року скоротилася на 1,1 тис. осіб і становила на 1 липня 1173,4 тис. осіб. Серед незайнятих осіб, яких було зареєстровано за шість місяців цього року, понад половину (51,9 %) становили жінки, понад третину (34,8 %) — молодь віком до 28 років. Обсяг політу на ро-

бону силу, на відміну від її пропозиції, впродовж шести місяців постійно зростав. Якщо, за даними підприємств, установ та організацій, на початок року кількість вільних робочих місць та вакантних посад на початок становила 50,7 тис, то на 1 липня відповідно 74,6 тис.

За сприяння служби зайнятості в січні — червні 2000 року було працевлаштовано 275,3 тис. осіб, що на 26,0 % більше ніж за цей період минулого року. Рівень працевлаштування в січні — червні 2000 року (відношення чисельності працевлаштованих осіб до середньої чисельності незайнятих, які перебували на обліку) щомісяця зростав і в червні становив 4,8 %, що на 0,7 відсоткового пункту більше, ніж у цьому місяці минулого року.

Але за цими тривожними цифрами не можна не помітити деяких позитивних змін. Так, за результатами шоквартальних обстежень домогосподарств (за методологією Міжнародної Організації Праці), які проводяться Державним комітетом статистики, чисельність зайнятих у різних сферах економічної діяльності за 1999 р. зросла на 500 тис. осіб, а чисельність безробітних скоротилася на 300 тис. осіб. Позитивні зміни відбулись передусім за рахунок активізації самозайнятості громадян, розвитку приватних і сімейних підприємств, фермерських господарств. Усього ж на кінець року чисельність зайнятих становила 19,9 млн. осіб, а рівень безробіття — 12,4 %. Навантаження на одне вільне робоче місце скоротилося з 30 осіб у 1999 році до 16 осіб за станом на 1 липня 2000 року. Цьому сприяло передовсім зростання обсягів професійного навчання незайнятих громадян. Так, число осіб, які здобули нову професію або підвищили кваліфікацію, зросло за три останні роки з 53,4 до 126,5 тис.

Але офіційні цифри (за даним Державного комітету статистики, рівень зареєстрованого безробіття на 01.07.2000 р. становив 4,3 % працездатного населення працездатного віку і коливається у межах від 4 до 8 %, в залежності від регіону) не відповідають дійсності. Деякі вітчизняні експерти оцінюють рівень реального безробіття у межах від 30 до 50 % населення у працездатному віці [3].

Головною ж особливістю формування національного ринку праці є малі величини зареєстрованих безробітних, і в той же час великі масштаби вимушеної неповної зайнятості, яка виступає у формі прихованого безробіття, а також є єдиною з головних чинників виникнення нерегламентованої та нелегальної зайнятості. Реальна класифікація зайнятості населення України представлена на рис. 1.

Нині все більше економістів стверджують, що офіційна статистика щодо безробіття не дає жодного уявлення про реальну ситуацію на ринку праці. Все частіше відбуваються дискусії навколо, здавалось би, простого питання: що таке безробіття по суті? Приміром Швейцарія та Нідерланди вважаються країнами з низьким рівнем безробіття. За офіційними даними, їхні рівні безробіття у травні 1999 року були відповідно 2,7 та 4 %. Проте один із десяти голландських робітників не ходить на роботу щодня.

Вони натомість користуються лікарняними, сидять вдома, але вважаються працюючими. Із 90-х років у країнах організації економічного співробітництва і розвитку постійно зростає частка тих, що бажають працювати неповний робочий день/тиждень (переважно за власним бажанням). Так, у 1998 році 30 % голландських і 24 % швейцарських працівників були частково зайнятими, що на 2 % більше, ніж у 1990 році.

Однак тривалий час в суспільстві формувалася думка про незначні обсяги цього явища, оскільки для аналізу використовувались показники зареєстрованого безробіття, які не відбивали реальної картини і були неповними. Відповідно до обстежень за міжнародною методологією рівень повного або економічного безробіття в Україні зріс з 5,6 % в 1995 році до 12 % в 1999 році. Тобто за рівнем безробіття країна вже досягла середньоєвропейських показників та таких країн перехідного типу, де реформи просуваються більш швидкими темпами — Польщі, Естонії, Угорщини тощо. На рис. 2 показана динаміка двох офіційних показників безробіття.

НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Працездатні (особи у Працездатному віці: чоловіки у віці від 16-59 р. і жінки у віці від 16-54 р.)

Безробітні

Непрацездатні

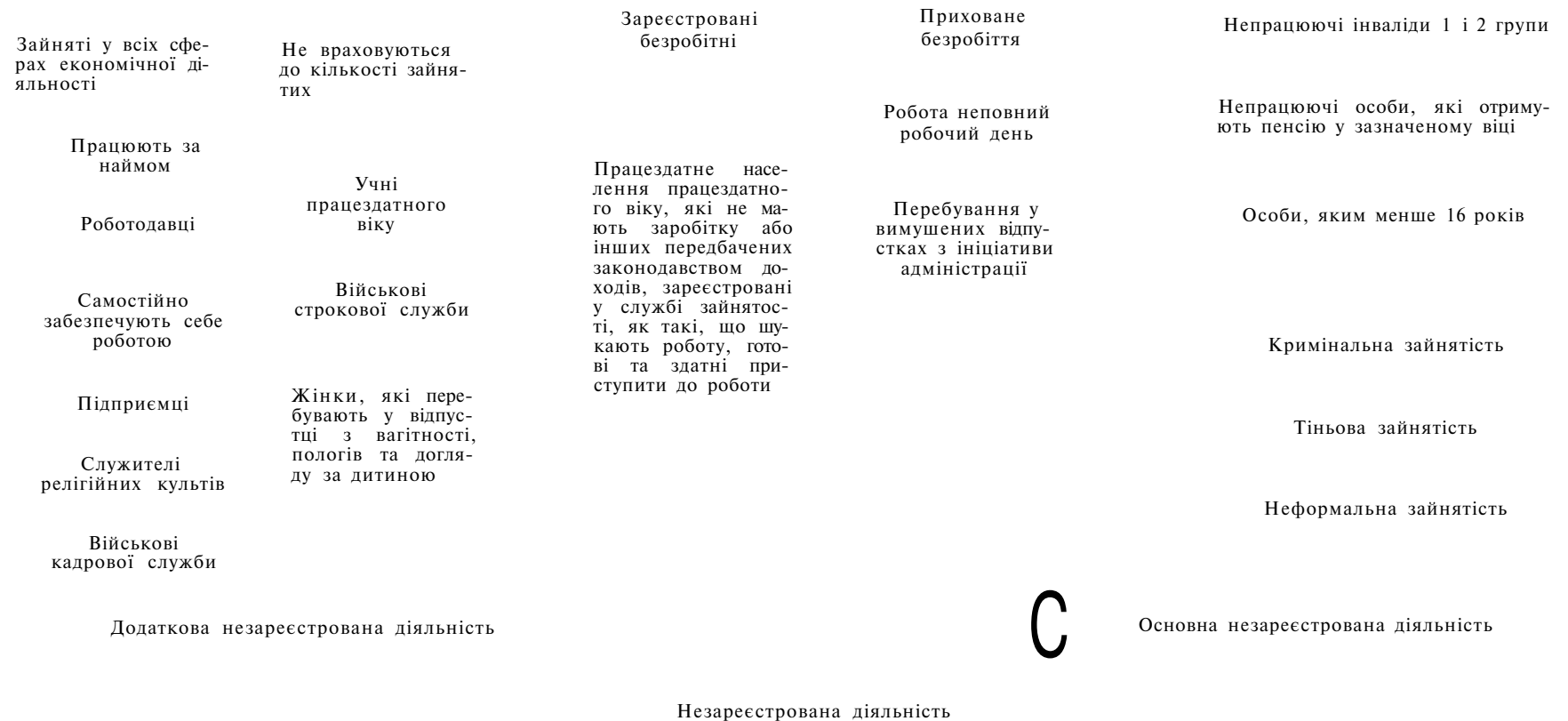

Рис. 1. Реальна класифікація зайнятості населення України

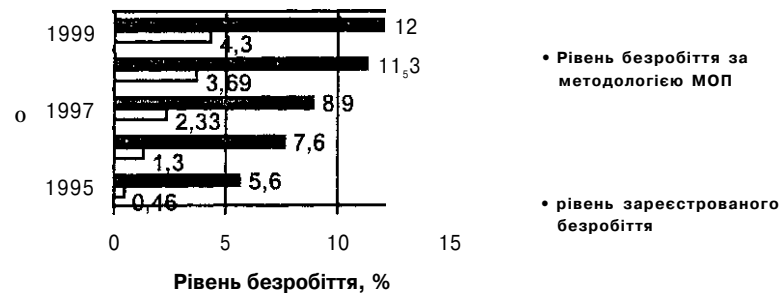

Рис. 2. Рівень безробіття в Україні, у % до економічно активного населення

Державна політика зайнятості залежить від того, чи вважають громадяни безробіття високим чи не дуже залежно від інформації, яку вони мають. І це, в свою чергу, має значення для безробітного, тому що його шанси знайти роботу частково залежать від того, яку політику щодо ринку праці проводить уряд.

Відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» (Ст. 2) безробітним «визначаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державному центрі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові приступити до підходящої роботи».

Найпершим мірилом безробіття в Україні став так званий показник «офіційного» чи «фіксованого» безробіття. Ці терміни, як і поняття «фіксований ринок праці» та низка інших, є винаходом української економічної думки початку 90-х років.

Офіційними мірлами на ринку праці донедавна були:

- рівень зареєстрованого безробіття, що й досі визначається як відношення чисельності зареєстрованих безробітних до чисельності працездатного населення працездатного віку;
- чисельність незайнятих/безробітних громадян, які перебували на обліку в службі зайнятості впродовж року.

Але обидва ці показники мають суттєві недоліки і тому подальше їх використання для аналізу ринку праці в Україні є недоцільними. Використання інформації лише на основі адміністративних і юридичних норм ніколи не відобразить реальну ситуацію на ринку праці.

Однак для аналізу ринку праці доцільно використовувати показник зареєстрованого безробіття, що має розраховуватись як відношення чисельності зареєстрованих безробітних до чисельності економічно активного населення. Лише таке мірло зареєстрованого безробіття коректно порівнювати з показниками безробіття, розрахованими за методологією МОП.

Гнучкими з усіх інструментів збирання статистичної інформації є вибіркові обстеження домашніх господарств з питань економічної активності населення, які проводяться в Україні з жовтня 1995 р. Державним комітетом статистики. Обстеження проводиться за місцем постійного проживання населення, спеціально підготовленими обліковцями шляхом опитування осіб віком від 15 до 70 років, які входять до складу домашнього господарства. Вибіркове обстеження робочої сили вважається найавторитетнішим джерелом інформації щодо безробіття, коли йдеться про міжнародні порівняння.

Усе населення країни розподіляється на три взаємовиключні й вичерпні категорії: зайняті; безробітні; економічно неактивні (поза робочою силою).

Концепція «робочої сили» МОП передбачає віднесення дорослих осіб до однієї з трьох взаємовиключних категорій залежно від характеру їхньої діяльності (бездіяльності) впродовж короткого обстежуваного періоду (тиждень або день) на основі правил пріоритетності. Зайнятість означає не тільки роботу за заробітну плату (за наймом), а й заради одержання прибутку чи сімейного доходу на власному підприємстві, включаючи виробництво для власного споживання. Безробіття означає повну відсутність роботи у певний момент. Правила пріоритетності забезпечують безпосередній взаємозв'язок між зайнятістю, робочим часом і доходами від трудової діяльності, що можливо використовувати для аналізу продуктивності праці.

Світова практика свідчить, що не існує універсального мірила стану ринку праці. І стверджують фахівці статбюро МОП, чинні міжнародні стандарти визначення економічно активного населення та його категорій найближчим часом можуть бути перегляну* оскільки вони нині недостатньо точно визначають тенденції й реальні процеси в сфері з| йнятості. Для аналізу ринку праці доцільно використовувати систему показників, що ні даватимуть комплексну інформацію про зайнятість, безробіття й економічно неактиЕзі населення [4].

Економічна концепція подолання безробіття

Однією із стратегічних макроекономічних цілей соціальної політики є повна продуї: тивна зайнятість населення, досягнення якої пов'язане як з поліпшенням регулювальні ролі держави у формуванні і реалізації політики зайнятості. Комплексний підхід перед* бачає збалансоване вирішення цієї проблеми шляхом регулювання всіх елементів ринзі праці.

Ситуація, яка склалася на ринку праці, повною мірою залежить від економічної сиг ації в країні. Особливістю сучасного стану економіки України є те, що її трансформу- вання відбувається в умовах браку грошово-кредитних та інвестиційних ресурсів, низькі- конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, залежності національної економішї від імпорту енергоносіїв, суттєвого зниження трудової діяльності і підприємницької ак- тивності населення, платіжної кризи та бартеризації господарських відносин. Тільки че- рез подолання цих чинників, які перешкоджають стабілізації та розвитку виробництв^ можна забезпечити продуктивну зайнятість працездатного населення країни, збереженні наявних та створення нових робочих місць.

У цей складний період подолання економічної кризи і зростання відкритого та прихо- ваного безробіття особливого значення набувають заходи щодо активної політики зайня- тості на ринку праці. Ці заходи безпосередньо направлені на забезпечення працевлашту- вання безробітних у мінімально короткі строки. Прикладами заходів активної політик; зайнятості є програми підвищення кваліфікації та перенавчання, громадські роботи: сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, а також самозайнятість, створення **НЕ** томатизованого банку наявних вакансій, кваліфікаційна допомога і консультації у пошу- ках роботи. До заходів пасивної політики зайнятості можна віднести виплату допомог п: безробіттю на час відсутності роботи у громадянина. В Україні реалізація заходів актив- ної та пасивної політики покладена на державний центр зайнятості. Так в країнах з роз- винутою економікою, в комплексі державних заходів, які направлені на стимулювання зайнятості і скорочення безробіття, особлива увага надається активній політиці. Вона по- глинає третину загальних витрат країн ОЕСР на ринку праці, хоча межі залишаються дуже значними: від 55 % в Норвегії і Швеції до 21—24 % в Австрії, Японії і Іспанії [5]. Спостерігається перш за все повсюдний перехід від пасивної до активної політики зайня- тості, головна ціль якого — сприяння досягненню максимальної зайнятості для прискорення економічного розвитку, забезпечення потреби виробництва у робочій силі і підви- щенні рівня життя населення. Всі держави ЄС заявили про політичні нахили стратегії, покликаної не боротися з наслідками безробіття, а усувати її причини, причому на основі реалізації комплексних багаторічних програм [6].

Враховуючи іноземний досвід, необхідно прилаштовувати його до специфіки нашої економіки, тому що передумови безробіття в Україні суттєво відрізняються від аналогіч- ного явища в індустріальних країнах.

Для поліпшення регулювання на ринку праці в Україні відповідно до статті 22 Закону України «Про зайнятість населення», було створено Державний фонд сприяння зайнято- сті населення.

З Державного фонду сприяння зайнятості населення в 1999 році загалом було витра- чено всього 520,5 млн грн , або в 1,5 рази більше, ніж за аналогічний період минулого року. Основну частину витрат склали виплати допомог по безробіттю — 335,0 млн грн (64,4 %) (рис. 3) [7].

- підтримка зайнятості населення;
- розвиток малого та середнього бізнесу;
- допомога підприємствам та їх працівникам пристосовуватись до змін;
- забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

Саме такі пріоритетні напрямки вирішення проблеми безробіття необхідно брати до уваги під час розроблення Програми зайнятості населення на 2001—2005 роки.

Для вирішення проблеми зайнятості населення необхідно чітко збалансувати заходи: активної і пасивної політики і прискорити економічні реформи.

Висновки

Основними напрямками реформування ринку праці в Україні мають бути:

- чітка економічно зважена і соціально орієнтована політика держави у сфері зайнятості, шляхом запровадження і реалізації структурної перебудови економіки. Саме від цього залежатиме як вивільнення надлишкової робочої сили, так і створення умов для зростання зайнятості на основі оновленого виробництва та нових робочих місць;
- запровадження експертизи інвестиційних проектів щодо їх відповідності потребам збільшення попиту на робочу силу, перш за все, з позиції регіонально-галузевих інтересів.
- введення дійового механізму стимулювання роботодавців щодо створення робочих місць через пільгове оподаткування, кредитування, створення відкритих економічних зон в регіонах з високим рівнем безробіття.
- державна підтримка працевлаштування неконкурентоспроможних верств населення — інвалідів, молоді, що шукає перше робоче місце, жінок з малолітніми дітьми, осіб похилого віку тощо;
- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, самозайнятості населення, сімейного підприємництва, особливо в сфері послуг;
- створення ефективної системи перепрофілювання та перепідготовки, тих що працюють та незайнятого населення, в тому числі і запровадження модульної системи подальшої освіти громадян, яка має гарантувати більшу гнучкість і мобільність на ринку праці, який постійно змінюється;
- розширення громадських, сезонних робіт;
- підвищення функційної ролі і ефективності Державної служби сприяння зайнятості населення;
- удосконалення законодавчо-правового й методично-нормативного забезпечення програм зайнятості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сахань І. Зайнятість та доходи в системі економічного розвитку // Соціальний захист. — 1999. — № 3. — С. 24—29.
2. Федяй В. О. Стан та шляхи поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення // Соціальний захист. — 2000. — № 3. — С. 40—43.
3. Ринок праці і демографічна ситуація // Праця і зарплата. — № 3. — серпень 2000. — С. 12—13.
4. Яценко В. «Безробіття по-українськи» у цифрах і фактах // Україна: аспекти праці. — 1999. — № 6. — С. 17—22.
5. Вишнева Н. Экономический цикл и ситуация на рынке труда // Мировая экономика и международные отношения. — 1998. — № 8. — С. 26—31.
6. Куликов В. Социальные императивы продолжения экономического реформирования // Российский экономический журнал. — 2000. — № 1. — С. 3—13.
7. Ринок праці у 1999 році. Дані Державного комітету статистики України
8. Савченко В. Активна політика зайнятості на ринку праці — запорука збереження й розвитку трудового потенціалу // Україна: аспекти праці. — 1999. — № 1. — С. 9—14.
9. Павловська Н., Павловська О. Удосконалення політики зайнятості населення на основі реальної оцінки вартості робочої сили // Україна: аспекти праці. — 2000. — № 4. — С. 9—14.

Рекомендована кафедрою менеджменту організацій

Надійшла до редакції 14.11.00.
Рекомендована до опублікування 09.01.01.